

М. С. Дейч,

доктор економічних наук,
ORCID 0000-0001-7348-178X,
e-mail: manide7@gmail.com,*Донецький Національний технічний
університет, м. Покровськ*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ДОХОДИ, ДЕПРИВАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА

Досягнення цілей сталого розвитку в країні, особливо в країні з великою чисельністю населення, є дуже складним процесом, в якому базовими елементами є окремі його складові – регіони. Перехід до такої моделі розвитку в Україні супроводжується відповідними змінами в усіх сферах соціально-економічного розвитку регіонів, вимагає розробки й впровадження нових інноваційних форм господарювання на регіональному рівні.

На жаль, диференціація соціально-економічного розвитку регіонів, показників матеріальної депривації їх населення не зменшується. Для розробки ефективної соціально-економічної політики на рівні держави та регіонів необхідно проаналізувати реальне становище в регіонах за певними показниками їх розвитку, які характеризують якість життя населення.

Існує багато досліджень, присвячених соціально-економічному розвитку регіонів України, виявленню проблем на шляху досягнення їх сталого розвитку. Наприклад, І. Ярошенко й І. Семигуліна на підставі детального аналізу основних показників економічного розвитку регіонів роблять висновки щодо подальшого «поглиблення нерівномірності розвитку регіонів, збільшення територій, що мають ознаки депресивного стану, та відсутність дієвих механізмів щодо їх подолання ... невідповідність рівня соціального розвитку та якості життя населення регіону його економічному потенціалу» [1, с. 37].

Аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів за 10 років дозволив оцінити неоднорідність, виявити конвергенційно-дівергенційні тенденції їх розвитку, розробити підхід до визначення джерел формування такої регіональної нерівності [2].

Але наразі недостатньо уваги приділяється зіставленню показників соціально-економічного розвитку регіонів, якості життя населення в них з самооцінкою якості свого життя населенням, показниками матеріальної депривації. Тому доцільно й на часі виконати порівняльний аналіз основних показників соціально-економічного розвитку регіонів країни з показниками самооцінки рівня життя населення.

Головним офіційним статистичним показником є регіональний валовий продукт на одну особу

в гривнях [3]. Для коректного порівняння цей показник доцільно перевести у долари США за паритетом купівельної спроможності та оцінити його тільки по областях країни. В першу чергу через те, що цей показник по м. Києву більше ніж у два рази перевищує самий високий показник по областям і відповідним чином впливає на середній показник по країні.

На рис. 1 наведено динаміку регіонального валового продукту в середньому по країні. Рисунок наглядно демонструє падіння регіонального валового продукту на одну особу у 2008-2009 рр. як наслідок кризи 2008 р., а падіння та нестабільність в останні роки викликані подіями на сході країни, в першу чергу його падінням по Донецькій та Луганській областях. Так, у Донецькій області в 2015 р. цей показник був у 5,4 рази менше ніж у 2012 р., відповідно по Луганській області він був менше у 9 разів, по всіх інших областях падіння цього показника у 2015 р. порівняно з 2012 р. коливалося в межах 2-2,5 рази. Протягом 2004-2017 рр. аутсайдерами за показником регіонального валового продукту на одну особу були Закарпатська, Тернопільська та Чернівецька області, в лідерах же були Дніпропетровська, Київська та Полтавська області.

Якщо проаналізувати статистичну інформацію по наявних доходах населення у розрахунках на одну особу за останні роки, то треба відмітити той факт, що, у 2014 р. падіння доходів спостерігалось у 10 областях країни, але вже в 2015 та 2016 рр. воно продовжувалося тільки у Донецькій та Луганській областях. А вже у 2017-2018 рр. у всіх областях було підвищення наявних доходів у розрахунку на одну особу. Так за 2018 р. порівняно з 2016 р. це зростання коливалося по областях на рівні 47-64%. Також треба відзначити, що наявні доходи на одну особу дуже різняться по регіонах країни, і ця різниця збільшується з кожним роком. Порівняння доцільно робити із розрахованим середнім наявним доходом по областях без урахування доходу по м. Києву, який в останні роки в 2,5 рази перевищує середній доход по країні, суттєво впливаючи на його рівень. На рис. 2 наведено наявний дохід на одну особу в 2013 р. (розрахований середній становить 23530 грн), а на рис. 3 – у 2018 р. (розрахований середній становить 51746 грн).

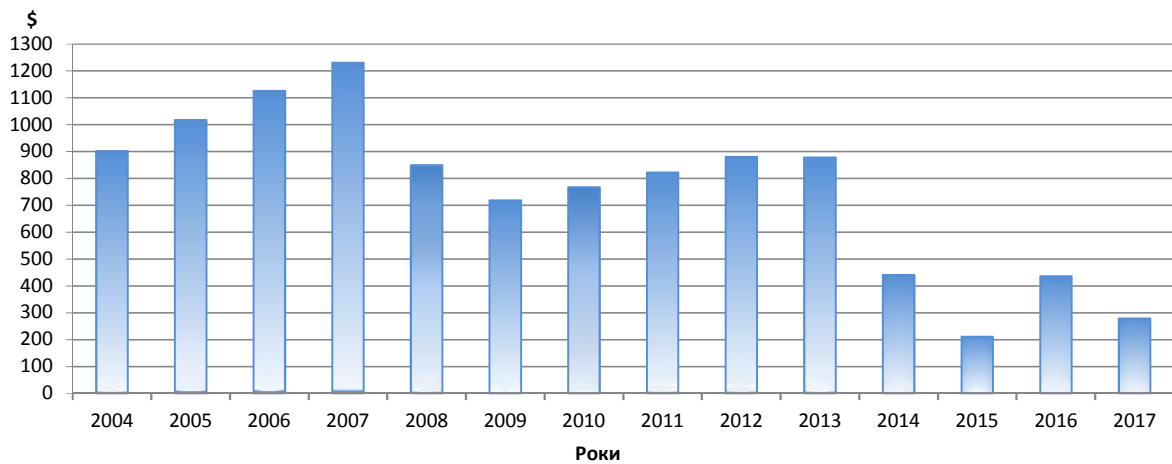

Рис. 1. Динаміка середнього регіонального валового продукту на одну особу за паритетом купівельної спроможності (розраховано за даними [3])

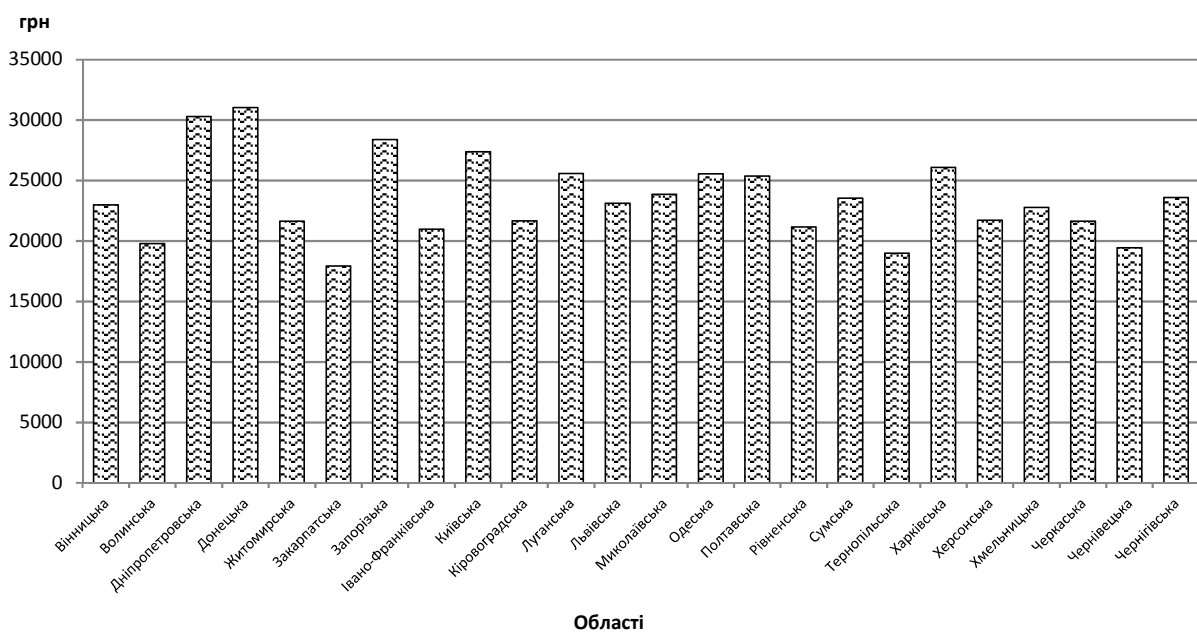

Рис. 2. Найвищий дохід в розрахунку на одну особу в 2013 р. [3]

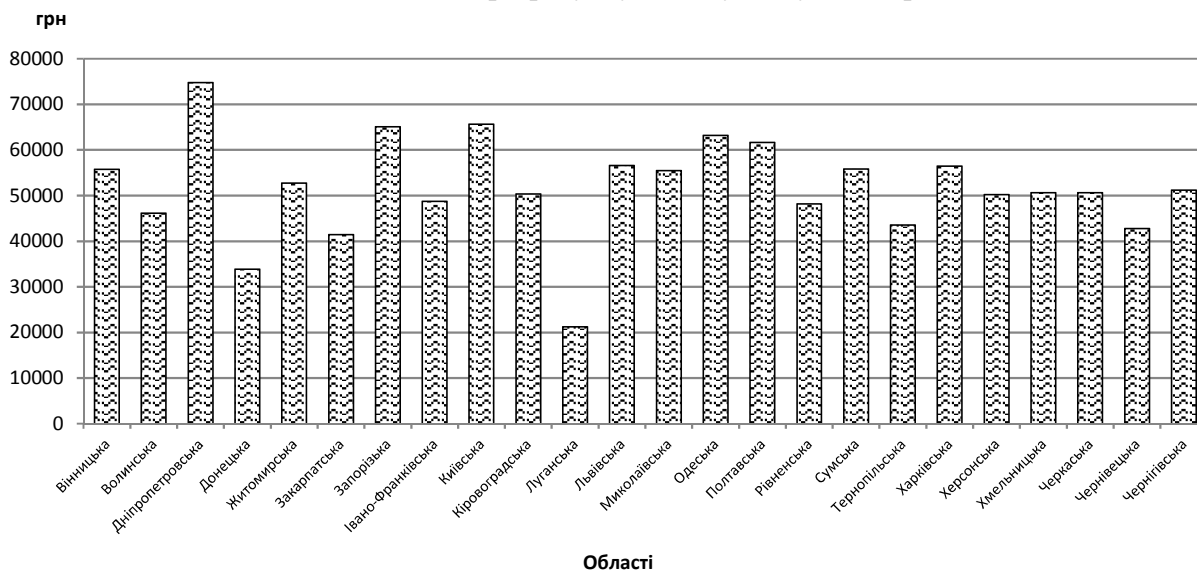

Рис. 3. Найвищий дохід в розрахунку на одну особу в 2018 р. [3]

Але, незважаючи на зростання наявних доходів, їх рівень залишається дуже низьким порівняно з іншими країнами. За даними Міжнародної організації праці Україна знаходиться на 56 місці серед інших країн за рівнем середньої заробітної плати у доларах за паритетом купівельної спроможності, він становить наразі 686 доларів. Низький же рівень доходів негативно впливає на якість життя населення.

З метою аналізу якості життя населення раз на два роки проводиться опитування домогосподарств, які брали участь у вибірковому обстеженні умов життя, щодо їхніх доходів і споживчих можливостей. Опитування передбачає вивчення думки респондентів щодо 33 ознак бідності та позбавлення, що висвітлює такі напрями: економічна депривація; характеристика фізичного та соціального середовища місцевості проживання домогосподарства; розвиток інфраструктури як ознаки географічної доступності послуг і бар'єрів негеографічного характеру, які визначають позбавлення за доступом.

За результатами самооцінки рівня своїх доходів в Україні в 2017 р. 38,1% домогосподарств постійно

відмовляли у найнеобхіднішому, крім харчування, а 4,5% взагалі не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування. Також дуже показовими є такі цифри: 55,9% опитуваних вважали, що їх матеріальний стан у наступному році залишиться без змін, а 32,1%, що він навіть погіршиться. 40,4% опитуваних вважають, що наступний рік для розвитку економіки країни буде без будь-яких відчутних змін, а 23% – що він буде взагалі несприятливим [3].

Підсумки опитування щодо ознак бідності та позбавлення засвідчили актуальність кожної складової визначеного переліку позбавлень як пріоритетів формування суспільної думки щодо бідності, оскільки майже всі респонденти сприймали ці ознаки як прояви бідності та позбавлення.

У цілому в Україні 42,1% осіб потерпають від трьох ознак матеріальної депривації з 9 ознак, а 27% – від чотирьох.

Диференціація відсотка осіб, що потерпають від 3 (рис. 4) та 4 (рис. 5) ознак депривації, по регіонах вражає.

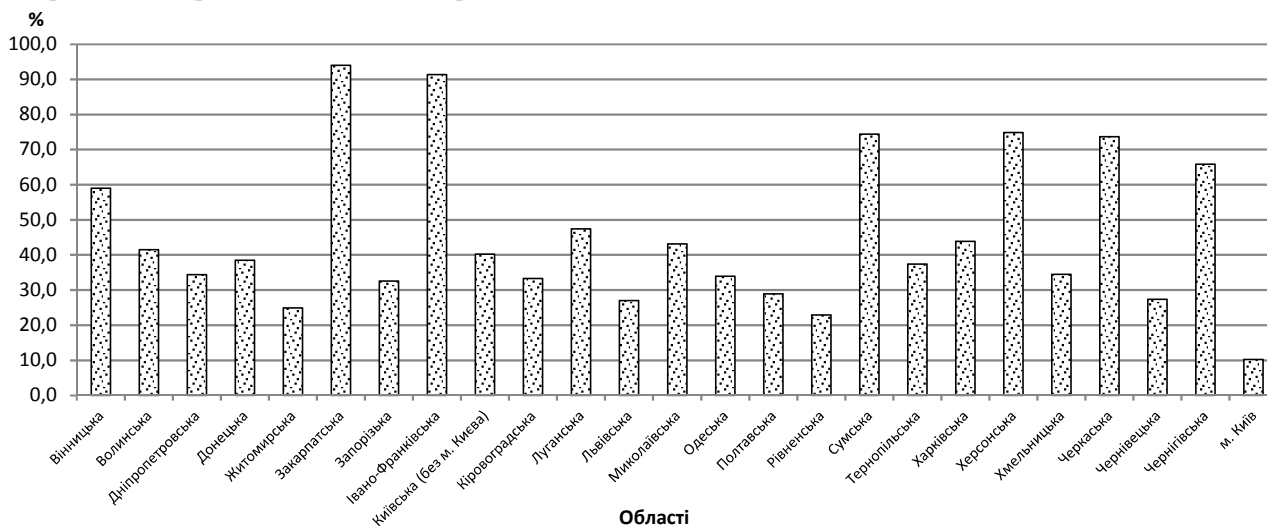

Рис. 4. Особи, що потерпали від 3 ознак матеріальної депривації з 9 в 2017 р. [3]

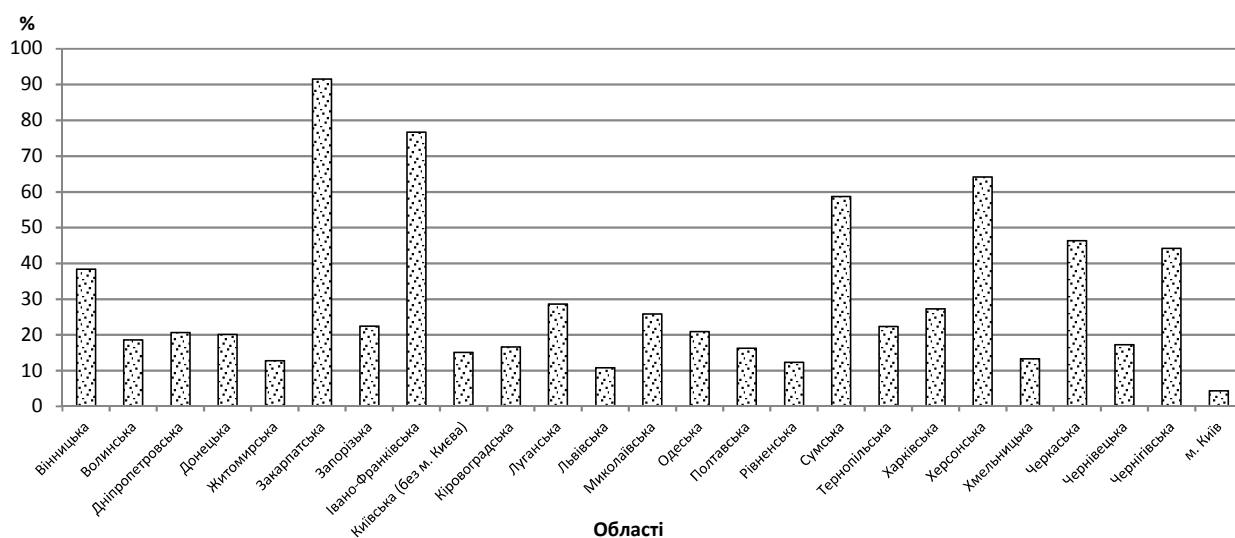

Рис. 5. Особи, що потерпали від 4 ознак матеріальної депривації з 9 в 2017 р. [3]

Доцільно більш детально розглянути окремі ознаки економічної депривації по регіонах.

Так, недостатньо коштів для того, щоб не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування, по регіонах коливається від 0,9 до 16,7%, виключення становить Закарпатська область,

де цей показник становить 53,3%. А вже за недостатністю коштів для оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років картина набагато гірша (рис. 6).

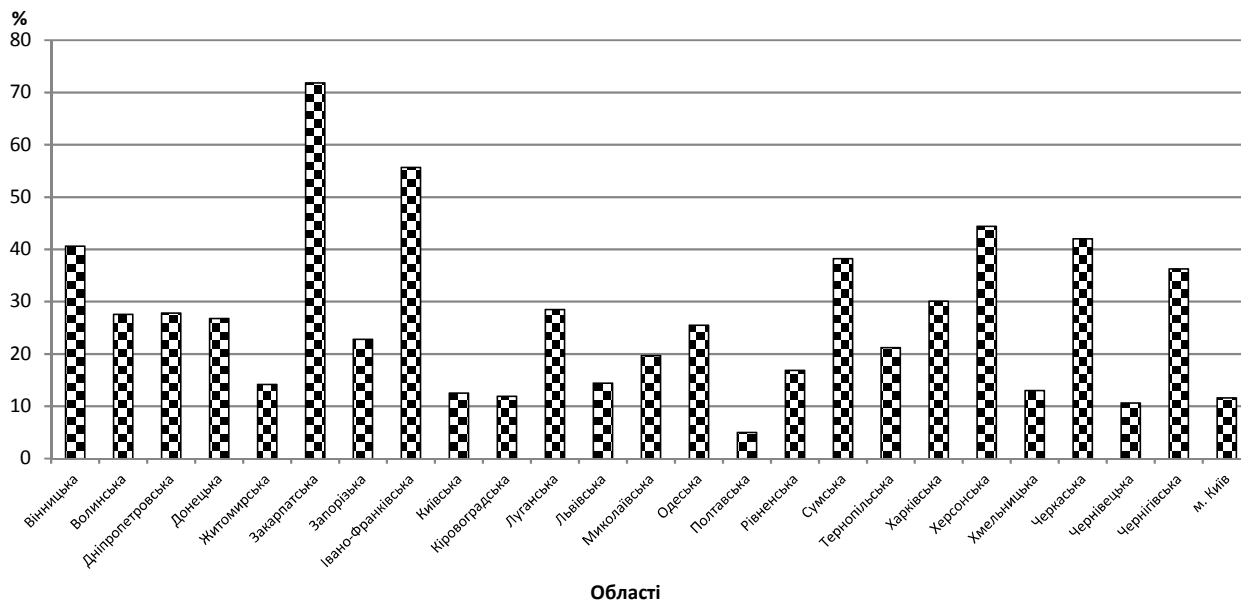

Рис. 6. Особи, у яких недостатньо коштів для оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років в 2017 р. [3]

Відсутність у зв'язку з недостатністю коштів житла у нормальному стані (протікає дах, вологі стіни/підлога/фундамент або гнилі віконні рами чи підлога) в межах регіонів коливається від 2,3 до 20,1%, в м. Києві цей показник становить 1,8%.

Набагато гіршою є картина щодо неможливості підтримувати достатньо теплої температури у своєму житлі (недостатньо коштів на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону (рис. 7).

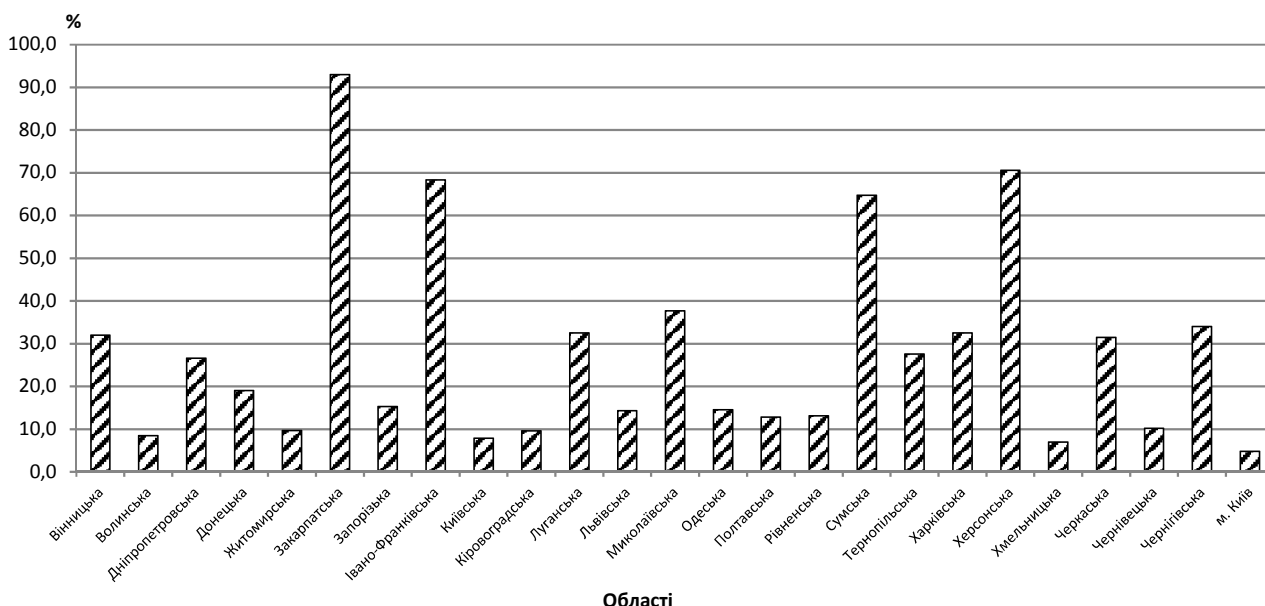

Рис. 7. Особи, у яких немає можливості підтримувати достатньо теплої температури у своєму житлі протягом опалювального сезону в 2017 р. [3]

Цей показник є основною складовою у показнику «енергетична бідність» (більш детально який розглянуто у роботі [4]) і безпосередньо впливає на здоров'я людини («недостатнє споживання первинних енергетичних ресурсів населенням певних областей України і пов'язане з екологією надмірне їх споживання в інших областях, зумовлює значні втрати років потенційного життя та негативно впливає на його якість» [5, с. 66]).

Надзвичайно вражаючими є дані опитування щодо недостатності коштів для оплати необхідних: послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю або складністю отримання таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем (рис. 8); ліків та медичного приладдя, призначених лікарем (рис. 9);

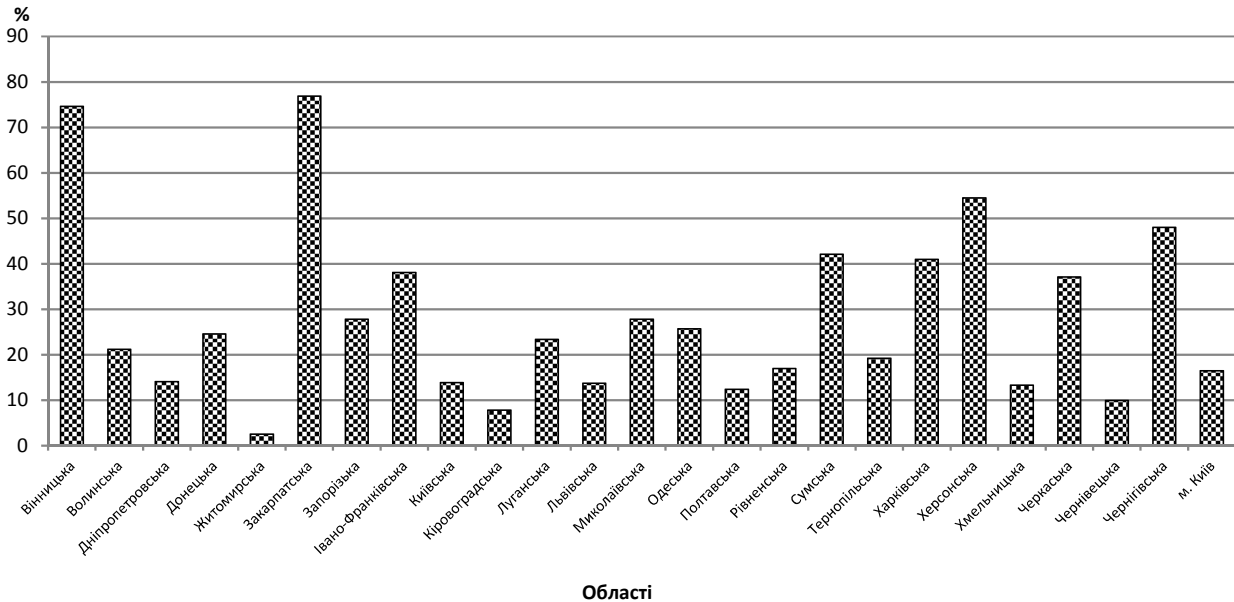

Рис. 8. Особи, у яких немає можливості оплатити послуги лікаря, аналізів, обстежень в 2017 р. [3]

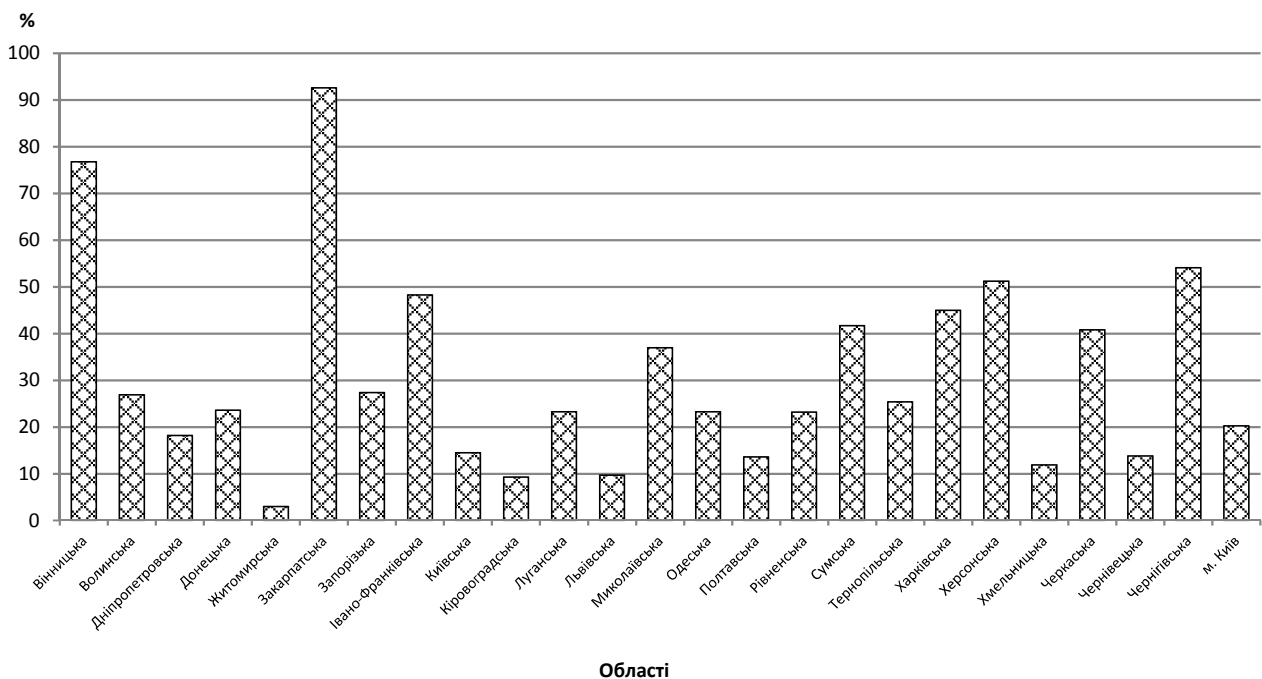

Рис. 9. Особи, у яких немає можливості купити необхідні ліки та медичне приладдя в 2017 р. [3]

лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної

операції (крім косметичної) та подальшого пов'язаного з цим лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) (рис. 10).

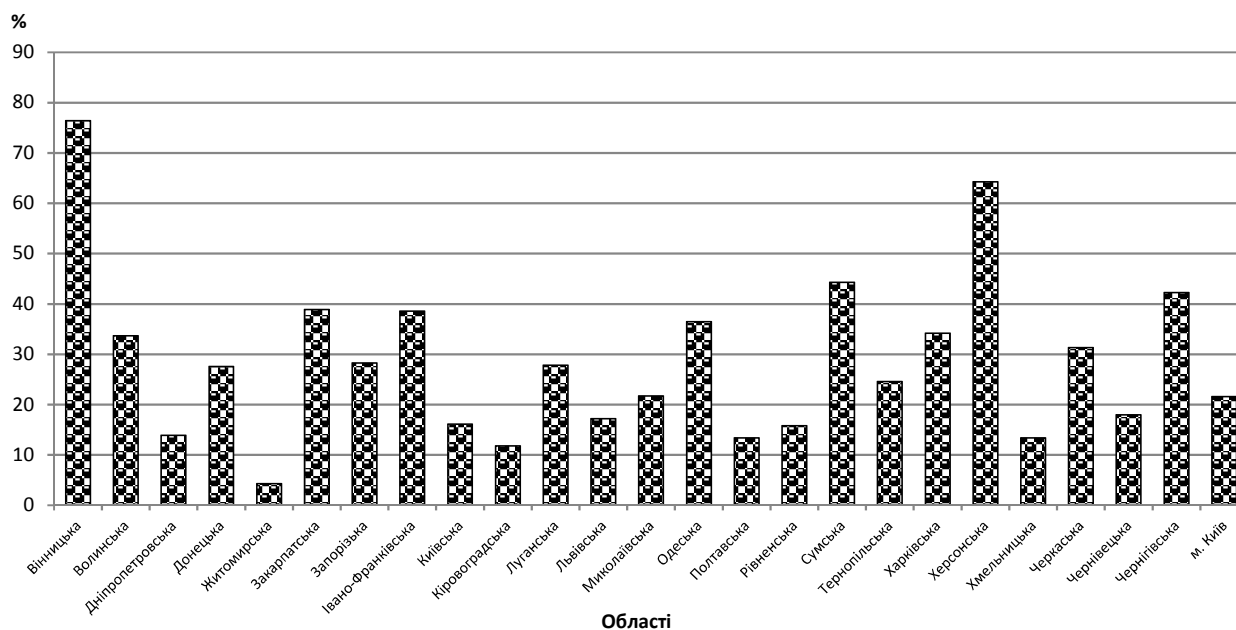

Рис. 10. Особи, у яких немає можливості оплатити лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції або життєво необхідної хірургічної операції в 2017 р. [3]

Недостатньо коштів для тижневого сімейного відпочинку не вдома один раз на рік по регіонах України мають від 30,2% у м. Києві до 97,1% у Закарпатській області. В середньому по країні цей показник дорівнює 54,4% (розраховано за даними [3]). Не можуть дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів в середньому по країні 62,5% (розраховано за даними [3]). Найменше значення цього показника традиційно у м. Києві (38,9%), а найбільше, як й по всіх інших показниках, у Закарпатській області (89,5%) [3].

Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення хоча й постійно зменшується, але все ж таки залишається високим (в 2000 р. він становив 2,6 рази, в 2018 р. – 2 рази).

Показовим є той факт, що при опитуванні було встановлено, що від ознак депривації потерпає все населення, навіть ті, що входять до складу десятої децильної групи за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць, тобто мають самі високі доходи. Так, недостатньо коштів для оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років у 2017 р. мало населення:

яке за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць входить до складу першої децильної групи – 43,4%;

яке за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць входить до складу десятої децильної групи – 9%;

середньодушові загальні доходи якого нижчі прожиткового мінімуму – 49,7%;

середньодушові загальні доходи якого нижчі фактичного прожиткового мінімуму – 35% [3].

В Україні наразі є соціальна підтримка вразливих верств населення, але вона не є ефективною, про що свідчать результати опитування у січні 2019 р. (таке опитування проводиться раз на 5 років відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 554 «Про проведення моніторингу та оцінювання ефективності програм соціальної підтримки населення» від 20.06.2012 р). За результатами опитування тільки 56,5% всіх опитуваних вважають що допомога надається саме тим, хто її потребує. Серед тих, хто є учасниками програми соціальної допомоги, цей показник становить 57,9%, а серед тих, хто не є учасниками програми соціальної допомоги, він становить 54,8%. Тобто, незалежно від участі в програмі соціальної допомоги всього, трохи більше половини населення вважають, що вона надається саме тим, хто її потребує. Приблизно по третині з опитуваних вважають, що за останні два роки система соціальної підтримки поліпшилася, залишилася без змін або навіть погіршилася. За видами соціальної підтримки її отримували:

- допомогу по нагляду за дитиною – 1%;
- допомогу при народженні дитини – 22,8%;
- житлову субсидію – 85,1%;
- допомогу самотнім матерям – 2,7%;
- допомогу малозабезпеченим сім'ям – 2,7%.

Розподіл же домогосподарств, які є учасниками програм, є таким:

- однієї – 87,3%;
- двох – 11,3%;
- трьох – 1,3%;
- чотирьох – 0,1%;
- п'яти – 0%.

Якістю наданої допомоги в кожній групі соціальної підтримки були задоволені при:

допомозі по нагляду за дитиною – 15%;
допомозі при народженні дитини – 27%;
житловій субсидії – 27%;
допомозі самотнім матерям – 23,1%;
допомозі малозабезпеченим сім'ям – 30,1%.

Опитувані з кожної групи соціальної підтримки вважали, що соціальна допомога суттєво підвищила рівень їхнього матеріального добробуту при:

допомозі по нагляду за дитиною – 0%;
допомозі при народженні дитини – 12,2%;
житловій субсидії – 17,6%;
допомозі самотнім матерям – 17%;
допомозі малозабезпеченим сім'ям – 19,1% [3].

Проведене дослідження дає підстави для певних висновків.

За даними Міжнародної організації праці Україна знаходиться на 56 місці серед інших країн за рівнем середньої заробітної плати у доларах за паритетом купівельної спроможності. Низький рівень доходів негативно впливає на якість життя населення.

Підсумки опитування щодо ознак бідності та позбавлення засвідчили, що в Україні незалежно від рівня доходів в усіх регіонах населення має ознаки депривації. Найгірші показники спостерігаються у Закарпатській області, найкраще становище у мешканців м. Київ.

В Україні наразі є соціальна підтримка вразливих верств населення, але вона не є ефективною, про що свідчать результати проведеного опитування.

Тобто в країні актуальним є не тільки підвищення доходів населення, а відповідно й якості його життя, але і вдосконалення системи соціальної підтримки. Можливим вирішенням цих проблем може бути перехід до реальної децентралізації, тобто до гарантованого державою права територіальних громад та їх виборчих органів вирішувати самостійно, під свою відповідальність, питання місцевого значення, діючи в межах конституції та законів своєї держави.

Література

1. Ярошенко І.В., Семигуліна І.В. Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 28-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_5. 2. Кизим Н.А., Раєвнева Е.В., Бобкова А.Ю. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки: монография. Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. 200 с. 3. Демографічна та соціальна статистика / Доходи та умови життя. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm. 4. Кочешкова І.М. Енергетична бідність в країнах ЄС та України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 48-55. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).48-55](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).48-55). 5. Череватський Д.Ю. Суспільне здоров'я, якість життя і споживання енергоресурсів по областях України. *Вісник економічної науки України*.

2019. № 2 (37). С. 63-66. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).63-66](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).63-66).

References

1. Yaroshenko I.V., Semygulina I.V. (2016). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrayiny v umovakh zovnishnikh ta vnutrishnikh vyklykiv [Socio-economic development of Ukrainian regions in the face of external and internal challenges]. *Biznes Inform*. 7. 28-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_5 [in Ukrainian].
2. Kizim N.A., Rayevneva Ye.V., Bobkova A.YU. (2011). Neravnomernost' regional'nogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki: monografiya [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological foundations and assessment tools: monograph]. KH.: FLP Liburkina L.M.; ID «INZHEK». 200 [in Russian].
3. Demografichna ta sotsialna statystyka / Dokhody ta umovy zhyttia [Demographic and Social Statistics / Income and Living Conditions]. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/virdg.htm [in Ukrainian].
4. Kocheshkova I.M. (2019). Enerhetychna bidnist v krainakh YES ta Ukrayini [Energy poverty in EU countries and Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 48-55. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).48-55](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).48-55) [in Ukrainian].
5. Cheretvatskii D.Yu. (2019). Suspilne zdorovia, yakist zhyttia i spozhyvannia enerhoresursiv po oblastiakh Ukrayiny [Public health, quality of life and energy consumption in Ukraine's regions]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 63-66. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).63-66](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).63-66) [in Ukrainian].

Дейч М. С. Аналіз соціально-економічного стану регіонів України: доходи, депривація та соціальна підтримка

У статті за даними Державної служби статистики України проаналізовано реальне становище в регіонах за певними показниками їх розвитку, які характеризують якість життя населення.

Проаналізовано результати опитування домогосподарств, які брали участь у вибірковому обстеженні умов життя, щодо їхніх доходів і споживчих можливостей. Встановлено, що доходи населення зростають, але їх рівень залишається надто низьким порівняно з іншими країнами, що негативно впливає на якість життя населення.

Підсумки опитування щодо ознак бідності та позбавлення засвідчили актуальність кожної складової визначеного переліку позбавлень як пріоритетів формування суспільної думки щодо бідності, оскільки майже всі респонденти сприймали ці ознаки як прояви процесу позбавлення. В цілому в Україні 42,1% осіб потерпають від трьох ознак матеріальної депривації з 9 ознак, а 27% – від чотирьох.

Диференціація відсотка осіб, що потерпають від 3 та 4 ознак депривації, по регіонах є суттєвою. Найменше значення цих показників традиційно у м. Києві, а найбільше у Закарпатській області. Було встановлено, що від факторів депривації потерпає все насе-

лення, навіть ті, що входять до складу десятої децильної групи за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць, тобто мають самі високі доходи.

В Україні наразі є соціальна підтримка вразливих верств населення, але вона не є ефективною, про що свідчать результати проведеного опитування.

Тобто в країні актуальним є не тільки підвищення доходів населення, а відповідно й якості його життя, але і вдосконалення системи соціальної підтримки. Можливим вирішенням цих проблем може бути перехід до реальної децентралізації, тобто до гарантованого державою права територіальних громад та їх виборчих органів вирішувати самостійно, під свою відповідальність, деякі питання місцевого значення, серед яких можуть бути регіональні соціально-економічні програми по підтримці населення.

Ключові слова: соціально-економічний стан; регіони; опитування; ознака депривації; соціальна підтримка.

Deich M. Analysis of the Socioeconomic Status of Ukrainian Regions: Income, Deprivation and Social Support

According to the State Statistics Service of Ukraine, the article analyzes the real state in the regions according to certain indicators of their development, which characterizes the quality of life of the population.

The results of a survey of households that participated in a sample survey of living conditions in terms of income and consumer opportunities are analyzed. It has been established that incomes of the population are growing, but their level remains very low in comparison with other countries, which negatively affects the quality of life of the population. The results of the survey, on the grounds of poverty, testified to the relevance of each component of the designated list of restrictions as priorities for the formation of public opinion about poverty, since almost all respondents perceived these signs as a manifestation of the process of restriction. In general, in Ukraine, 42.1% of people suffer from three signs of material deprivation out of 9 signs, and 27% – from four.

The differentiation of the percentage of persons who suffer from 3 and 4 signs of deprivation, by region, is very significant. The smallest value of these indicators is traditionally in Kyiv and the largest is in the Zakarpattia region. It was found that factors affecting the entire population, even those who are members of dozens of decile groups in terms of per capita total monthly income, should have the highest incomes.

In Ukraine, of course, there is social support for the sensitive segments of the population, but it is not effective, as evidenced by the results of the survey.

That is, in the country, it is important not only to increase the income of the population but also to comply with the quality of life and improve the system of social support.

A possible solution to these problems may be a transition to real decentralization, that is, state-guaranteed rights to territorial communities and their elected bodies to

independently decide, under their own responsibility, some issues of territorial and local importance, among which there may be regional socioeconomic programs to support the population.

Keywords: socioeconomic status; regions; survey; a sign of deprivation; social support.

Дейч М. Е. Анализ социально-экономического состояния регионов Украины: доходы, депривация и социальная поддержка

В статье по данным Государственной службы статистики Украины проанализировано реальное состояние в регионах по определенным показателям их развития, которые характеризуют качество жизни населения.

Проанализированы результаты опроса домохозяйств, которые принимали участие в выборочном обследовании условий жизни в плане доходов и потребительских возможностей. Установлено, что доходы населения растут, но их уровень остается очень низким в сравнении с другими странами, что негативно сказывается на качестве жизни населения.

Результаты опроса, по признакам бедности засвидетельствовали актуальность каждой составляющей обозначенного перечня ограничений, как приоритетов формирования общественного мнения о бедности, поскольку почти все респонденты воспринимали эти признаки как проявление процесса ограничения. В целом, в Украине 42,1% людей терпят от трех признаков материальной депривации из 9 признаков, а 27% – от четырех.

Дифференциация процента людей, которые страдают от 3 и 4 признаков депривации, по регионам весьма существенна. Наименьшее значение этих показателей, традиционно, в г. Киеве, а наибольшее в Закарпатской области. Было установлено, что от факторов депривации страдает все население, даже те, кто входит в состав десятой децильной группы по уровню среднедушевых общих месячных доходов, то есть имеют самые высокие доходы.

В Украине, конечно, есть социальная поддержка уязвимых слоев населения, но она не является эффективной, про что свидетельствуют результаты проведенного опроса.

То есть, в стране актуально не только повышение доходов населения, а и соответственно, качества жизни и совершенствование системы социальной поддержки. Возможным решением этих проблем может быть переход к реальной децентрализации, то есть гарантированного государством права территориальным громадам и их выборным органам самостоятельно решать, под свою ответственность, некоторые вопросы территориального и местного значения, среди которых могут быть региональные социально-экономические программы по поддержке населения.

Ключевые слова: социально-экономическое состояние; регионы; опрос; признак, депривация; социальная поддержка.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2019

Прийнято до друку 20.02.2020